

РАЗДЕЛ 9. ЯЗЫКОВАЯ ЛИЧНОСТЬ И КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ УЧАЩИХСЯ

УДК 803.0-31:820

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ І КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ КОМПОНЕНТИ У ФОРМУВАННІ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ФАХІВЦІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Арделян О.В.

У статті аналізуються соціолінгвістичний та культурологічний підходи до формування мовної компетенції. Розглядається роль прагматичних ідіом у здійсненні ефективного мовленнєвого спілкування комунікантів.

Ключові слова: екстралінгвістичний підхід, соціолінгвістичний і культурологічний компоненти, міжкультурна комунікація, прагматичні ідіоми

За останні роки значно зросла кількість наукових робіт, що свідчать про інтерес і прагнення лінгвістів до дослідження мовних явищ у широкому екстралінгвістичному контексті. Необхідність вивчення мови в її реальному функціонуванні в різних сферах людської діяльності стала загальноприйнятою в даний час.

Мовна картина світу наших сучасників, яка співвідноситься зі специфікою їхнього мислення, сприйняття та оцінки новацій, які накопичуються у суспільстві, – ось предмет соціолінгвістики, яка покликана змалювати і включати в науковий і культурний контекст моделі й принципи організації дійсної людської комунікації [4, с.82].

Постановка проблеми. Успішність комунікативної взаємодії співрозмовників залежить від культурно зумовленої взаємної комунікативної компетенції учасників мовленнєвого акту [2, с.167], тобто від балансу між спільним та відмінним у їхніх процесах сприйняття, ціннісних орієнтаціях та символічних системах. Необхідною умовою реалізації будь-якого комунікативного акта повинне бути обопільне знання реалії як тим, хто говорить, так і тим, хто слухає, знання, яке є основою мовного спілкування [1]. Вказуючи на сукупність загальних знань про навколишній світ та власне символічної системи, у межах якої протікає комунікація [6, р.5], та включаючи здібності індивіда породжувати соціально припустимі висловлення [5, с.8], комунікативна компетенція формується у носіїв здебільшого у процесі соціалізації та надає мовцеві можливість регулювати свою мовленнєву поведінку у відповідності з нормами, прийнятими у даній мовній спільності [7, р.63].

З моменту народження людина належить до певних груп, де саме й формується її комунікативна компетенція. Більш значні групи, зазвичай культури, суттєво визначають когнітивні й прагматичні основи комунікативної діяльності особистості. У зв'язку з цим під час спілкування відбувається зіткнення „світів комунікантів” [2, с.160], при цьому

культурно зумовлені відмінності можуть призвести до особливого різновиду комунікації – міжкультурної, коли комуніканти з різних культур використовують спеціальні мовні варіанти й дискурсивні стратегії.

Світ вступив в епоху глобального білінгвізму: національна мова та англійська. Зараз є реальна можливість направити колосальний потенціал англійської мови на розвиток національної культури, трансформуючи його у вторинний засіб національно-культурного самовираження в рамках міжкультурної комунікації. До того ж посилення позиції англійської мови як однієї з мов міжнародного спілкування наприкінці минулого століття „дозволяє прогнозувати закріплення і посилення цієї функції англійської мови в ХХІ столітті і перетворення її в мову глобального міжкультурного спілкування” [3, с.97].

Мета. У цій статті особлива увага приділяється розгляду соціолінгвістичного і культурологічного компонентів у формуванні мовної компетенції фахівців іноземної мови.

Вербальній поведінці людини властивий не тільки оказіональний, але й рекурентний, повторювальний характер, що знаходить відображення, зокрема, в наявності у мові різного роду стандартизованих виразів, „готових” фраз, речень формулоподібного характеру.

Стає ясным, що ефективне використання мови людиною з метою її спілкування з іншими людьми спирається як на її мовотворчі можливості, так і здатність автоматично відтворювати у готовому вигляді у відповідних ситуаціях спілкування ті елементи мови, які зберігаються в її мовній свідомості і спеціально для цього призначені.

Сучасна англійська мова надзвичайно багата на такі утворення варіативного ступеня усталеності, які спеціалізуються на висловленні різного роду комунікативних значень: привітання, вибачення, подяки, відмови, згоди, прохання тощо. Крім цього, вони здатні також виконувати комунікативно організуючу і текстоорганізуючу роль, що також пов'язано з мовцем, йде від нього, зумовлено його певним наміром.

Такі одиниці неоднорідного компонентного складу, неоднорідної структурної організації і ступеня усталеності, специфіка яких обумовлена їх спеціалізацією на вираженні комунікативного наміру, інтенції мовця, різного роду особистих смислів, пов'язаних з мовцем, тобто основних, домінуючих і додаткових, другорядних, допоміжних прагматичних значень, можна називати прагматичними ідіомами.

Присутні у мовній свідомості носіїв англійської мови, вони використовуються ними у відповідних мовленнєвих ситуаціях автоматично. Специфіка використання прагматичних ідіом у мовленні в значній мірі відображає культуру спілкування в англомовному, як, очевидно, і в усякому іншому товаристві. Отже, для тих, хто вивчає англійську мову, важливість оволодіння таким шаром усталених утворень із заданим прагматичним значенням, які відіграють суттєву роль у здійсненні, організації мовленнєвого спілкування, має бути очевидною. Правильність, природність мовлення багато у чому залежить не тільки від того, чи використовує мовець одиниці, які зберігаються у його мовній пам'яті, але й від того, як він вдало, до діла це робить.

Існують різного роду усталені утворення, які прямо або непрямо співвідносяться з вербальною поведінкою, вербальною діяльністю людини, наприклад: *How do you do?*, *What about..?*, *Could you..?*, *Now you're talking*, *Look who's talking*, *You can say that again*, *between you and me*, *so to speak*, *strictly speaking*, *to cut a long story short*, *all right*, *thank you* тощо.

Усі стійкі одиниці, про які йде мова, представлені окремими словами, сполученнями слів, частинами речень, окремими реченнями, спеціалізуються на вираженні певних прагматичних значень. Останні полягають, зокрема, у вираженні комунікативного наміру, інтенції мовця, її модифікації, відношення мовця до змісту повідомлення або його формального аспекту, структуруванню мовленнєвої одиниці, пов'язаному у кінцевому підсумку, зі змістовим боком висловлювання. Тому здається правомірним називати такі усталені одиниці прагматичними ідіомами.

Ідіоматичність (здатність бути ідіоматичним) представляється у вигляді шкали, на крайніх точках якої розташовуються одиниці, які в значній мірі розрізняються за ступенем усталеності, характером співвідношення їх загального значення і значень компонентів, що їх утворюють, наприклад, утворення *a good drink, good money, a poor excuse, a good deed, up to one's eyes*, які при такому підході цілком правомірно рееструються фразеологічними словниками і вирази з конвенційною семантикою, складові компоненти яких у певній мірі зберігають свої власні значення, що включають також „відкриті” ідіоми, які допускають певне варіювання компонентів, що їх утворюють, наприклад: *How do you do?, Many happy returns of the day i look here, I say, I tell you*, а також *see you (later/soon/tomorrow)* тощо.

Більшість ідіом являють собою граматично немодельовані утворення, які не допускають варіювання синтаксичної структури чи морфологічної форми компонентів, що їх утворюють, наприклад: *How do you do? (How did you do?), Many happy returns of the day (Several happy returns of the day), many thanks (two thanks), it goes without saying (it will go without saying)*.

Закріплені актомовленнєві контексти вживання таких утворень зумовлюються не їх буквальним значенням, а перш за все конвенціями вживання. Інакше кажучи, певне, часто непередбачене прагматичне значення притаманне тій чи іншій прагматичній ідіомі внаслідок практики її вживання, що склалася, наведення у схожих мовленнєвих ситуаціях.

Наприклад, вживане під час прощання *Good-bye!* буквально означає *God be with you!* (Нехай буде з тобою Бог!; російське „спасибо” - „спаси тебе БОГ”). Зв'язок між прагматичним значенням і формою (буквальним значенням) таких утворень є, отже, загалом довільним.

До складу прагматичних ідіом входять також одиниці, у яких співвідношення форми і прагматичного значення не обов'язково є довільним, тобто вирази, окремі компоненти яких зберігають своє лексичне значення, наприклад: *see you (later), Could you..?, How/What about..?* тощо.

Навряд чи справедливо стверджувати, що для таких утворень зовсім не характерна „внутрішня мотивованість”. Вживаючись у подібних комунікативних ситуаціях, які повторюються, вони начебто втрачають свою інформативну цінність.

Широке вживання одиниць, які тут виділяються, як невід'ємних компонентів стереотипних моделей вербальної поведінки людини спричиняє стирання їх смислової виразності, їх буквального значення, що правомірно розглядати як один із засобів перетворення мовного виразу на ідіому.

Відомі мовцю конвенції вживання мовних одиниць такого роду роблять начебто несуттєвими їх буквальне значення. наприклад, використання до побачення, до свідання, *good bye* під час прощання в українсько-, російсько-, англійськомовному мовленнєвих співставностях відповідно у ситуаціях, які аж ніяк не завжди

передбачають обов'язковість зустрічі комунікантів у доступному для огляду майбутньому.

Прагматичні ідіоми включають також одиниці, які виступають як моделетворні члени речення. Іншими прикладами можуть бути *Down with..!* і *Up with..!*, які виражають несхвалення і схвалення, підтримку мовця відповідно. Сюди ж відносяться *Would you..?*, *Why don't you..?*, які виступають маркерами директивних мовленнєвих актів.

Прикладами прагматичних ідіом – так званих спеціальних граматичних конструкцій, граматичних ідіоматизмів, можуть бути інфінітивні і дієприкметникові звороти, наприклад: *so to say*, *to tell the truth*, *to cut a long story short*, *strictly speaking*, *frankly speaking* тощо.

Виділяють як особливі типи ідіоми, які використовуються для зв'язку речень або окремих реплік мовців, стійкі мовленнєві фрази, значення яких навряд чи можна розглядати як суму значень компонентів, які їх утворюють, і які внаслідок цього можуть являти труднощі для розуміння. Такі одиниці відповідно називаються функціональними ідіомами і типовими розмовними фразами або мовленнєвими ідіомами.

Результатом орієнтації на буквально значення прагматичних ідіом може бути так звана прагматична невдача (*pragmatic failure*), прагматичний провал у спілкуванні.

Прикладом труднощів засвоєння особливостей мовленнєвої поведінки природних носіїв англійської мови, пов'язаних з орієнтацією на буквально значення одиниці, може бути прагматична ідіома *(Please,) help yourself*, яка буквально означає „(Будь ласка,) допоможи собі (сам)”, але яка конвенційно використовується як ввічливе запрошення пригоститися.

Отже, особливий статус прагматичних ідіом у мові пояснюється не стільки їх ідіоматичним характером у суто граматичному розумінні, скільки їх „прив'язаністю” до ситуацій спілкування, їх використанням у конкретних ситуаціях.

Природа ідіоматичності прагматичних ідіом одиниць, які безпосередньо включені у сферу мовленнєвої комунікації, дещо відрізняється від ідіоматичності семантично і синтаксично пов'язаних ланцюжків слів, які функціонують як окрема, єдина номінативна одиниця. Ідіоматичність таких прагматично суттєвих одиниць є прагматичною за своєю природою, вона зумовлена їх спеціалізацією на виконанні певного комунікативного призначення.

Специфіка комунікативної семантики прагматичних ідіом, присутніх у вербальній пам'яті комунікантів як одне ціле, які у багатьох випадках використовуються у відповідних мовленнєвих ситуаціях автоматично, їх важлива роль у вербальному спілкуванні, його організації, вказує, крім усього іншого, на те, що мовна і комунікативна компетенція тих, хто користується природньою мовою, не розділені жорсткими межами, а, навпаки, пов'язані багатосаровими відношеннями пересічення і взаємозумовлення, що має враховуватись при вивченні англійської мови як іноземної.

Функціонуючи як метатекстові засоби, які організують пропозиціональну інформацію, зміст висловлювання і повідомляють про неї адресата, одночасно підказуючи йому ракурс її сприйняття, а також як метакомунікативні засоби, які використовуються для встановлення, підтримання і розмикання мовленнєвого контакту учасників спілкування, маючи здатність виражати основні і другорядні, додаткові прагматичні значення, прагматичні ідіоми виступають своєрідними маркерами дискурсу, забезпечуючи його логічну упорядкованість, комунікативну організацію. Вони

відіграють важливу роль у здійсненні мовленнєвого впливу і, у кінцевому підсумку, ефективного мовленнєвого спілкування комунікантів.

Висновки. Вивчення фонових знань, об'єктивних способів виділення культурного компонента значення є важливою задачею, тому що включення в лінгвістичний аналіз ще одного виміру – соціального, дає можливість глибше проникнути в саму природу мови, повніше виявити умови його функціонування і динаміку його розвитку, дозволяє представити в новому світлі онтологічну картину мови як суспільного явища.

До традиційних, лінгвістичних аспектів у навчанні мові додаються як мінімум ще наступні, екстралінгвістичні: соціолінгвістичний, лінгво-культурологічний, лінгво-комунікативний.

Урахування системи екстралінгвістичних факторів є необхідною передумовою адекватного мовного поведіння.

Список літератури

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов – М.: Советская энциклопедия, 1969
2. Бергельсон М.Б. Межкультурная коммуникация как исследовательская программа: лингвистические методы изучения кросскультурных взаимодействий // Вестник МГУ. – Сер 19: Лингвистическая и межкультурная коммуникация -- 2001. - №4 – С.166-181
3. Гетман Л.И. Лингвостилевые и культурологические аспекты перевода художественного текста // Мова і культура. – Вып. I. – К., 2000. – С 97-100.
4. Синельникова Л.Н. Жизнь текста, или Текст жизни -- Луганск: Знание 2005. – Т 2 – 392 с
5. Шумарова Н.П. Мовна компетенція особистості: соціопсихолінгвістичний аспект: Автореф дис д-ра філ. наук. – К , 1994. – 48 с.
6. Canale M. From Communicative Competence to Communicative Language Pedagogy // Richards J.C. and R.W.Schmidt. Language and Communication. – London: Longman Group Ltd., 1983. – P.2-27.
7. Wolfson N. Rules of Speaking // Richards J.C. and R.W.Schmidt. Language and Communication. – London: Longman Group Ltd., 1983. – P.61-87.

Арделян Е.В. СОЦИОЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ И КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ КОМПОНЕНТЫ В ФОРМИРОВАНИИ РЕЧЕВОЙ КОМПЕТЕНЦИИ У СПЕЦИАЛИСТОВ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

В статье проводится анализ социолингвистических и культурологических подходов к формированию языковой компетенции. Рассматривается роль прагматических идиом в осуществлении речевого общения коммуникантов

Ключевые слова: экстралингвистический подход, социолингвистический и культурологический компоненты, межкультурная коммуникация, прагматические идиомы

Ardelyan O.V. SOCIO-LINGUISTIC AND SOCIO-CULTURAL COMPONENTS IN THE FORMATION OF LINGUISTIC COMPETENCE OF THE SPECIALISTS OF FOREIGN LANGUAGE

The article focuses on revealing the role of socio-linguistic and socio-cultural factors in the formation of linguistic competence. Pragmatic idioms play an important role in the realization of the verbal impact and, finally, ensuring the effective conversational interaction of participants of discourse

Key words: extra-linguistic approach, socio-linguistic and socio-cultural components, cultural communication, pragmatic idioms

Поступила до редакції 23.02.2007 р.